

Prikaz knjige
UDK 070.16
DOI 10.17818/SM/2021/1.6

The Roots of Fake News: Objecting to Objective Journalism, New York: Routledge, 2021. 224 str. / Korijeni lažnih vijesti: Prigovor objektivnom novinarstvu

Brian Winston, Matthew Winston

The Roots of Fake News; Objecting to Objective Journalism knjiga je autora Briana i Matthewa Winstona koja u 14 poglavlja objašnjava kronološki nastanak lažnih vijesti i činjenica vezanih za objektivno novinarstvo. Jedan je od važnih podataka vezanih uz ovu knjigu taj da autori ne osuđuje lažne vijesti, niti ih vezuju isključivo za pojavu novih medija, uz pojmove kao što su umreženo društvo, digitalizacija, masovni priljevi informacija i slično. Autori ističu kako su lažne vijesti čak i starije od samog novinarstva jer su se oduvijek prenosile nepotpune i nejasne informacije, neovisno o tome je li njihov posrednik nekakav medij ili čovjek. Knjiga se može podijeliti na dva dijela. U prvom, kao što je već naglašeno, donosi se pregled povijesti lažnih vijesti, njihove anegdote i primjeri, a u drugom se dijelu novinarstvo razmatra u kontekstu ostalih znanosti poput psihologije, sociologije i antropologije, s ciljem naglašavanja njihovih temeljnih razlika.

Sâm početak autori smještaju u drugu polovinu 15. stoljeća, odnosno u razdoblje pojave tiskarskog stroja i početka umnažanja publikacija. Već se Martin Luther za svojih 95 teza koristio tiskarskim strojem. Autori navode kako se ne može sa sigurnošću tvrditi da je tome tako, no pretpostavlja se zbog toga što je sâm Luther živio i djelovao u gradu u kojem je bilo čak nekoliko tiskara. Gutenberg kao izumitelj tiskarskog stroja tiskao je tada i prvi kalendar za 1448. Bilo je to vrijeme velikih promjena, no ipak su i dalje stanovnici ostajali nepismeni i većina ih nije mogla pratiti korak s inovacijama. No, kako autori dalje ističu, to nije spriječilo daljnji razvoj publikacija. Ipak, tada nastupaju i ulični svirači koji su alternativni izvori informiranja za onaj nepismeni dio stanovništva. Ni svirači nisu izuzeci kada se govori o širenju lažnih vijesti. Naime, sami su svirači, pričajući o onome što se događa po Europi, uvidjeli moć lažnih vijesti, tu njihovu moć manipulacije javnosti. Ovdje je nužno spomenuti jednu od najraširenijih lažnih vijesti u povijesti koja je imala jako velik odjek. Ulični svirač ili tzv. „reporter“ Michael Beheim proširio je vijest o rumunjskom vladaru Vladu III., poznatijem kao Drakula, kako je jedne noći popio svu krv iz mesa. Ta je vijest toliko zaprepastila ne samo pučane nego i vladare na dvorovima, ali isto tako inspirirala mnoge umjetnike tog vremena. Ono zbog čega je važno istaknuti ovu priču jest da je to prva pojava senzacionalizma kao takvog. Naime, priča je ne samo podijelila javnost na one koji su ga gledali kao na narodnog junaka i na one koji su

ga gledali kao sotonu, već je njegova okrutnost bila glavna tema po cijeloj Europi. Autori smatraju kako je priča o Drakuli djelomična istina, a ne lažna vijest jer je taj vladar stvarno postojao i bio je okrutan, dakle baza mu je istinita, no preuveličavanje i napuhivanje same te baze dovele su do potpune eskalacije unutar društva.

Tada već autori iznose poznat medijski slogan „If it bleeds, it leads“, koji zapravo označava kako mediji, a i javnost vole nasilje. I tada i danas stvar je potpuno ista. Već u 17. stoljeću, na tragu ove prijašnje misli, novine počinju prenositi događaje iz ratova i sukoba jer je sve više rasla zanimacija upravo za ta područja izvještavanja. Odmor od senzacionalizma priuštio je Samuel Pecke koji je, bez ovih „poželjnih“ karakteristika vijesti, donio izvještaj o pogubljenju na jednom ratištu i tako postao jedan od prvih novinara dok još to zanimanje nije službeno ni postojalo. No, ispravno novinarstvo, odnosno pravilno prenošenje vijesti nije se zadržalo u svojem izvornom obliku. Već u 19. stoljeću javlja se mišljenje kako fikcije i laži nisu uopće toliko štetne za društvo. Smatralo se, kako autori ističu, da ljudi jedva čekaju uživati u onome što za njih pripreme (u tadašnjem smislu) reporteri a da se uopće ne pitaju što je istina, a što laž. Osim toga, dolazi do sve veće složenosti u razlikovanju lažne od istinite vijesti jer se sve više autora tih vijesti koristi prikrivanjem lažnih vijesti i njihovim serviranjem pod istinite.

Ovo stoljeće uzrokovalo je veliku promjenu u prikupljanju informacija. Prvi put napravljen je intervju, tražili su se dokazi i argumenti za određene događaje i tvrdnje. Međutim, kao nijedna promjena, tako ni ova nije naišla na većinsko odobravanje pa je urednik W. T. Stead izjavio kako ništa više ne narušava dostojanstvo i pristojnost novinara od intervjua. Pojava fotografije kao medijskog sredstva prenošenja stvarnih zbivanja također je naišla na osudu javnosti. Ni fotografiji kao trenutnoj zabilježki nekog trenutka nije se moglo potpuno vjerovati jer se smatralo kako se može inscenirati situacija ispred objektivna. Unatoč nepovjerenju u fotografiju, odnosno u fotoaparat, kamera je proglašena znanstvenim alatom i smatralo se kako ona ne može donositi laži. Autori iznose revolucionarne promjene koje su uzrokovale razvoj ne samo lažnih vijesti već i tehnološki napredak prenošenja tih vijesti. Prvi računalni sistem *Scitex* mogao je „fotošopirati“ fotografije, što je također jedan od alata manipuliranja javnošću i serviranja lažnih vijesti. Zbog zloupotrebe *photoshopa*, nekolicina se urednika i novinara našla pred sudom ili s kaznenom prijavom.

Početak 20. stoljeća pojavljuje se radio. Autori Winston ističu jedan od najpoznatijih primjera lažne vijesti koja je imala za posljedicu masovno širenje panike i straha. Orwellova radiodrama o napadu Marsovaca na zemlju stvorila je ogromni odjek u javnosti. Tada se shvatilo kakvu moć ima radio pa su se od tada pa nadalje njime koristili političari u promicanju svojih načela, ideja itd. Kasnije, 80-ih godina 20. stoljeća, javlja se i internet, odnosno ARPA projekt iz kojeg se razvio internet. I upravo tada, pojavom interneta, može se reći kako su lažne vijesti pronašle svoj put i na toj platformi. Što se, pak, tiče ovog stoljeća, autori su naveli neke od problema koji su se pojavili već na početku stoljeća. Potrebno je obratiti pozornost na interaktivnost i tajnost koju internet nudi kao nešto pozitivno, ali i vrlo negativno ako se nađe u pogrešnim rukama. A ako se, pak, nađe u pogrešnim rukama novinara, onda se mogu pojaviti problemi prouzrokovani pogrešnim citiranjem sugovornika, objavljivanjem priča od izvora lažnih vijesti, krivim pripisivanjem zasluga, lažiranjem i slično.

Ovim završetkom pregleda prvog dijela knjige moguće je odmah se nadovezati na drugi dio, u kojem se upravo navodi kako novinarstvo samo po sebi nije zahtjevna profesija, ali zahtijeva breme odgovornosti i pažnje. Novinari nisu psiholozi, niti sociolozi da se pomno bave i proučavaju svakog sugovornika ili određenu situaciju, ali su tvorci mišljenja te njihovo znanje i poštovanje pravila novinarskog pisanja ili izvještavanja uveliko zahtijeva odgovornost i poštenje. Naime, autori žele istaknuti kako novinarstvo nije empirijska znanost, ali kako je sve teže ostati objektivan jer je za opstanak medija ključan profit i publika te je potrebno ponuditi publici ono što želi. To je vrlo diskutabilno područje jer medije oblikuje društvo, bilo neizravno, bilo izravno na temelju povratnih informacija.

Upravo su autori ovom knjigom htjeli pokazati kako se lažne vijesti ne bi trebale svrstavati u „probleme“ današnjeg, modernog, odnosno postmodernog doba, već je ljudska priroda i potreba za senzacijama, spektaklima, skandalima i slično postojala oduvijek, samo što smo danas okruženi s više platforma na kojima se mogu širiti lažne vijesti pa je, usporedno s time, i obuhvatnost društva veća. U svakom slučaju, moglo bi se zaključiti kako su ljudi ostali nepromijenjeni, a mediji su se razvijali brzo i donosili (i još uvijek donose) veće mogućnosti za manipulaciju i širenje lažnih vijesti.

Mia Josipović